

Teoreticko-praktická časť

Praktická úloha č. 1

Téma: Taxonómia a evolúcia hmyzu

Hmyz predstavuje druhovo najbohatšiu skupinu organizmov na Zemi a podľa niektorých odhadov tu patrí až 6 – 8 miliónov druhov. Nájdeme ho takmer vo všetkých ekosystémoch, kde zastáva aj množstvo zásadných funkcií. Medzi druhovo najbohatšie rady patria chrobáky (Coleoptera), motýle (Lepidoptera), blanokrídlowce (Hymenoptera) a dvojkřídlowce (Diptera). Spôsob výživy sa u hmyzu môže výrazne líšiť, čo sa odráža aj v ich rôzne špecializovanom ústnom ústrojenstve. Medzi obzvlášť diverzifikované skupiny patria niektoré herbivory či parazity, viazané často len na konkrétny hostiteľský druh či rod. Práve hmyzu bude venovaná nasledujúca úloha.

I. Identifikácia pomocou dichotomického kľúča

Správne určenie sledovaného organizmu je často zásadné. Mnohé druhy síce vyzerajú podobne, no nemusia byť vôbec príbuzné. Pokiaľ však nie ste špecialistom na konkrétnu skupinu, môžete mať s identifikáciou niektorých organizmov problémy. Vzhľadom na variabilitu jednotlivých druhov nie vždy stačí len jednoducho porovnať fotografie a rozhodnúť, o ktorý druh sa jedná. Veľmi často používanou metódou pri identifikácii hmyzu, ale aj iných skupín, je dichotomický kľúč. Postupne v ňom prechádzate jednotlivými krokmi, ktoré takmer vždy obsahujú dve možnosti. Znak popísané v oboch možnostiach porovnáte s vaším organizmom a podľa toho, ktorá možnosť preň platí, pokračujete na ďalší príslušný bod (ktorého číslo je na konci danej možnosti). Takto postupujete kľúčom, až sa dopracujete k názvu organizmu. V prvej úlohe si vyskúšate prácu so zjednodušeným dichotomickým kľúčom.

- 1.a) oba páry krídel blanité, bruško na báze výrazne zúžené.....2
b) jeden pár krídel blanitý, druhý redukovaný na kyvadielka, báza bruška nasadá široko.....7
- 2.a) telo s výrazným, žltó-čiernym vzorom.....3
b) telo prevažne hnedé alebo čierne.....4
- 3.a) telo chlpaté, tykadlá čierne.....*Vespa germanica*
b) telo bez chĺpkov, tykadlá z veľkej časti žlté.....*Polistes dominula*
- 4.a) telo výrazne chlpaté, hnedé až sivé.....5
b) telo takmer bez chĺpkov, čierne.....6
- 5.a) bruško oranžové až hnedé.....*Apis mellifera*
b) bruško čierne, hrud' výrazne sivo ochlpená.....*Andrena vaga*
- 6.a) celá hlava čierna, bez svetlej kresby.....*Sphex leuconotus*
b) hlava s bielou trojuholníkovitou alebo čiarkovitou škvrnou.....*Ceratina cucurbitina*
- 7.a) stehná 3. páru končatín výrazne zhrubnuté.....*Syricta pipiens*
b) stehná všetkých končatín približne rovnako hrubé.....8
- 8.a) cez každé oko prechádzajú 2 pásiky z drobných chlpcov, medzi očami široký tmavý pás, konce článkov bruška nie sú bielo lemované.....*Eristalis tenax*
b) oči bez pásikov z chlpcov, tmavý pás medzi očami chýba alebo je len veľmi úzky, konce článkov bruška výrazne svetlo lemované.....*Eristalis arbustorum*

1. Identifikujte pomocou kľúča 6 priložených jedincov, do tabuľky uveďte ich latinský názov a napíšte do ktorého radu hmyzu patria.

Kód jedinca	Názov	Rad
A		
B		
C		
D		
E		
F		

2. Pokiaľ ste postupovali správne, tak by ste sa v prípade dvoch jedincov mali dopracovať k tomu istému druhu. Napriek tomu sa ale spomenuté jedince v určitých znakoch výrazne odlišujú. Uveďte kód vzoriek, o ktoré sa jedná a napíšte možnú príčinu pozorovaného polymorfizmu.

3. Jednotlivé hmyzie rady majú množstvo charakteristických znakov, podľa ktorých sa aj dajú jednoducho identifikovať. Z nasledujúcich možností vytvorte správne dvojice.

A chrobáky (Coleoptera)	1 výlučne parazity, sekundárne bezkrídle
B motýle (Lepidoptera)	2 druhý pár krídel redukovaný
C ucholaky (Dermaptera)	3 prvý pár krídel sklerotizovaný, premenený na krovky
D dvojkrídlovce (Diptera)	4 krídla s hustou žilnatinou, druhy viazané na vodu
E vážky (Odonata)	5 krídla pokryté šupinkami, cicavé ústne ústrojenstvo
F modlivky (Mantodea)	6 tretí pár končatín zväčšený, prispôsobený na skákanie
G vši (Anoplura)	7 prvý pár končatín lúpeživý, prispôsobený na uchopenie koristi
H rovnokrídlovce (Orthoptera)	8 prvý pár krídel premenený na tuhé krytky, ktoré spravidla ale zakrývajú len malú časť bruška

II. Sociálny hmyz

Mnohé druhy hmyzu vytvárajú komplexné spoločenstvá. Skutočne sociálne, tzv. eusociálne druhy by pritom mali spĺňať 3 charakteristiky: prekryv generácií, reprodukčná deľba práce (niektoré jedince sa množia viac než iné) a spoločná starostlivosť o potomstvo. Eusocialita je u hmyzu obzvlášť častá najmä u blanokrídlovcov. Špecifickým znakom skupiny Aculeata kde nachádzame aj najviac sociálnych druhov, je pritom aj prítomnosť žihadla s jedovou žľazou. To vzniká z kladielka a nájdeme ho preto iba u samičiek. V druhej časti tejto úlohy budete pozorovať žihadlá pochádzajúce z dvoch druhov, ktoré ste v predchádzajúcej časti identifikovali a riešiť doplnujúce otázky o eusociálnom spôsobe života.

Postup: Stlačte bruško jedinca A a pinzetou odtrhnite vystupujúce žihadlo (Pokiaľ by sa vám ho nedarilo vytlačiť, môžete bruško roztrhnúť a žihadlo z jeho vnútra vypreparovať). To potom položte na podložné sklíčko do kvapky vody a zakryte ho krycím sklíčkom. Pozorujte žihadlo a jeho povrch a zakreslite detail jeho špičky. Podobne postupujte u jedinca B.

Materiál: dva jedince hmyzu z časti I (kód A a B), pinzeta, mikroskop, podložné a krycie sklíčka, voda

Nákresy žihadiel:

Jedinec A

Jedinec B

Zväčšenie:

Zväčšenie:

4. V čom sa žihadlá odlišujú? U ktorého z jedincov by ste očakávali, že bude tvoriť väčšie spoločenstvá s výraznou deľbou práce a reprodukcie a prečo?

5. U ktorých jedincov z prvej časti úlohy by ste žihadlo určite nenašli a prečo?

6. Mieru genetickej príbuznosti r , môžeme vypočítať ako percento génov (resp. aliel), ktoré jeden organizmus zdieľa s druhým a je rovný pravdepodobnosti, s akou sa náhodná alela na autozómoch (t.j. nie na pohlavných chromozómoch) organizmu A vyskytuje v genóme organizmu B. U štandardného diploidného organizmu by tak napríklad miera genetickej príbuznosti medzi matkou a dcérou bola 0,5. Dcéra od matky získala polovicu svojej genetickej informácie a náhodná alela dcéry sa s 50% pravdepodobnosťou nachádza aj u matky. Medzi dvoma vlastnými sestrami je r taktiež 0,5. Pravdepodobnosť že náhodná alela pochádza od matky a že ju od matky zároveň zdedila aj druhá dcéra je 0,25 ($0,5 \times 0,5$) a podobne pravdepodobnosť že alela pochádza od otca a že ju od neho zároveň zdedila aj druhá dcéra je opäť 0,25 ($0,5 \times 0,5$), spolu teda $0,25 + 0,25 = 0,5$.

Významný podiel na vzniku a udržiavaní eusociality u mnohých blanokrídlavcov môže mať aj spôsob určenia pohlavia tejto skupiny. Samičky sa liahnu z neoplozených vajíčok a sú teda haploidné, kdežto samičky sa liahnu zo všetkých oplozených vajíčok a sú diploidné. Oocyty vznikajú štandardne meiózou, no spermie sú geneticky zhodné s otcom, ktorý tak predáva dcéram celú svoju genetickú informáciu. To má za následok rozdiely v zdieľaní genetického materiálu medzi príbuznými jedincami v porovnaní s inými skupinami, kde sú obe pohlavia diploidné. Vypočítajte mieru genetickej príbuznosti medzi nasledujúcimi jedincami blanokrídneho hmyzu.

- A** matka a dcéra
- B** vlastné sestry
- C** nevlastné sestry
- D** otec a syn

7. Skúste vysvetliť, prečo sa u blanokrídlavcov neoplatí robotníckam samostatne sa reprodukovať a radšej pomáhajú kráľovnej so starostlivosťou o svoje sestry.

8. Zmenilo by sa niečo pokiaľ by sa kráľovná páčila opakovane s viacerými samcami?

9. Okrem blanokrídlavcov sa eusocialita vyskytuje aj u iného hmyzu, uveďte aspoň jednu ďalšiu skupinu, u ktorej tiež nachádzame zložité spoločenstvá.

Autor: Lukáš Janošik

Recenzia: prof. RNDr. Peter Fedor, PhD.